

הרב ד"ר תמיר גרנות
פרשת שלח

בין כלב ליהושע בפרשת המרגלים

פתיחה

א. כלב לעומת יהושע בסיפור החטא

ב. כלב לעומת יהושע בסיפור העונש

ג. יהושע וכלב: שני אבות-טיפוס של מנהיגות

ד. כלב ויהושע כמייצגי שתי עמדות של בטחון בה'

ה. כלב ויהושע כמייצגים את מלכויות יהודה ויוסף

ו. להעמקה - על תפיסת הבטחון

פתיחה

חטא המרגלים הותיר, כידוע, את רישומו העמוק והטראגי על אבותינו היוצאים ממצרים. תוצאות החטא פגעו אף במשה ובאהרון, למרות שהם בעצמם לא חטאו: גזירת הנדודים למשך ארבעים שנה במדבר הותירה את שניהם כאחרוני היוצאים ממצרים וכזקנים מופלגים, ובמידה רבה רחוקים ומנותקים מן הדור החדש. ייתכן שהמבוגר מבין הגברים בדור החדש היה בשנת הארבעים לנדודים בן פחות משישים, בעוד משה היה בן מאה ועשרים ואהרון בן מאה עשרים ושלוש.

היחידים שניצלו מגזרת העונש, ובמובן מסויים אף התחזק מעמדם, הם יהושע וכלב. זאת, מפני שהם לא היו חלק מעצת המרגלים אלא עמדו מולה באומץ, בשעה ששאר חבריהם - ואף רובו של העם - מרד במשה וברבוננו של עולם.

ברצוני לדון בשיעור זה ביחס שבין יהושע לבין כלב. הזכרון שלנו קושר אותם יחד כזוג שפעל במשותף מול המרגלים והעם, אך לאמיתו של דבר המציאות הייתה מורכבת יותר. אנו נבדוק כיצד תיארה התורה את עמידתו של כלב אחד מהם לחוד, ומה היו תוצאותיה.

א. כלב לעומת יהושע בסיפור החטא

לאחר שהמרגלים חזרו מן הארץ, הם תיארו אותה באוזני העם; בסיום התיאור הם מדגישים את עוצמת העמים שישבו בה, ורומזים לכך שעם ישראל איננו מסוגל לנצחם במלחמה:

אָפֶס כִּי עַז הָעַם הַיֵּשֵׁב בְּאֶרֶץ וְהָעָרִים בְּצִרְתֵּי גְדֹלֶת מְאֹד וְגַם יְלָדֵי הָעֵנֶק רְאִינוּ שָׁם. עַמְלֶק יוֹשֵׁב בְּאֶרֶץ הַנֶּגֶב וְהַחִתִּי וְהַיְבוּסִי וְהָאֱמֹרִי יוֹשֵׁב בְּהָר וְהַכְּנַעֲנִי יֹשֵׁב עַל הַיָּם וְעַל יַד הַיַּרְדֵּן.

(יג:כח-כט)

כלב מייד מגיב על כך:

וַיְהִי כָּל־כֵּן אֶת־הָעָם אֶל־מֹשֶׁה וַיֹּאמְרוּ עֲלֵה נַעֲלֵה וְיִרְשָׁנוּ אֶתְּהָא כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ. (פסוק ל')

יש לשים לב לכך כי האדם היחידי הניצב כאן מול המרגלים הוא כלב. יהושע איננו מגיב, וגם את משה ואהרון איננו שומעים¹.

בהמשך הסיפור המרגלים מוסיפים להתווכח, מוציאים את דיבת הארץ רעה², ומצליחים לשכנע את העם:

וַיִּלְנוּ עַל־מֹשֶׁה וְעַל־אֶהֱרֹן כָּל־בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וַיֹּאמְרוּ אֲלֵהֶם כָּל־הָעֵדָה לֹא מִתְּנוּ בְּאֶרֶץ מִצְרַיִם אוֹ בְּמִדְבַר הַזֶּה לֹא מִתְּנוּ. וְלָמָּה ה' מְבִיא אֶתְּנוּ אֶל־הָאֶרֶץ הַזֹּאת לְנַפֵּל בְּחָרֶב נַשִּׁינוּ וְנִטְפְּנוּ יְהִיו לְבָז לְעוֹבֵי טוֹב לָנוּ שׁוֹב מִצְרַיִמָּה. וַיֹּאמְרוּ אִישׁ אֶל־אָחִיו נִתְּנָה רֹאשׁ וְנִשׁוּבָה מִצְרַיִמָּה. (י"ד:ב-ד')

ניתוח התלונה מראה שיש בה שני מרכיבים. המרכיב הראשון פותח במילה 'וילוננו', והוא קובלנה על תכנית הכניסה לארץ; תוכן הקובלנה הוא כי עם ישראל עתיד להפסיד במלחמה על כיבוש הארץ. המרכיב השני מצויין על ידי הפתיחה: 'ויאמרו איש אל אחיו', ובו נוסף אלמנט חדש: 'נתנה ראש ונשובה מצרימה'; העם מתכנן לשוב למצרים, ולשם כך הוא אף מעוניין למנות מנהיגות חדשה - 'נתנה ראש', כיוון שמשה ואהרון בוודאי לא ישתפו פעולה עם תכנית זו.

רק בשלב הזה מגיבים משה ואהרון:

וַיִּפֹּל מֹשֶׁה וְאֶהֱרֹן עַל־פְּנֵיהֶם לִפְנֵי כָּל־קְהַל עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל. (פסוק ה')

כלומר, רק כאשר התלונה הפכה למרד במנהיגות, משה ואהרון מגיבים, ואפילו אז תגובתם איננה מתאימה למצופה ממנהיגי העם. במקום לפעול בנחרצות ובתקיפות, משה ואהרון מביעים תדהמה והרגשת כשלון, המבוטאים בנפילת אפיים לפני העם. משה איננו פועל במרץ ובנחישות בהם נקט בהזדמנויות קודמות, והוא אף איננו מתפלל למען העם: הנפילה איננה לפני ה' בתפילה, אלא לפני העם, בתחינה ובבקשה שיחדלו³.

כעת, כאשר המשבר הגיע לשיאו, יהושע מגיב:

וַיְהוֹשֻׁעַ בֶּן־נֹון וְכָל־כֵּן בֶּן־נֹון מִן־הַתְּרִים אֶת־הָאֶרֶץ קָרְעוּ בְּגָדֵיהֶם. וַיֹּאמְרוּ אֶל־כָּל־עֲדַת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאֶרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָּהּ לְתוֹר אֶתְּהָ טוֹבָה הָאֶרֶץ מְאֹד מְאֹד. אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהֵבִיא אֶתְּנוּ אֶל־הָאֶרֶץ הַזֹּאת

1 בוודאי שלא ניתן לפרש כי יהושע עמד לצד המרגלים, שהרי בהמשך (יד:ו-ט) הוא יוצא נגדם בברור, אך בשלב זה הוא איננו מגיב. לחז"ל מדרשים נאים בעניין, ומעט מזה אזכיר להלן.

2 על פי פסוק לב..

3 כך נראה מפשט הכתובים. אמנם לא מפורש האם משה ואהרון דיברו אל העם ומה הם אמרו, אך נראה שמשמעות הנפילה היא תחנונים ובקשה (כמו כן, מצינו במקרא כי 'נפילה' לפני מישהו מתרחשת כאשר הנופל מבקש ומתחנן; ולמשל בסיפור יעקב ועשו, ועיין אסתר ז:ז-ח [הערת העורך]). בדברים, א, כשמשה חוזר על סיפור המרגלים, נזכרים הדברים שאמר אז, ואכמ"ל.

כלב לבדו יוצא מכלל העונש של אי הכניסה לארץ, ורק לו מובטח כי הוא יירש את הארץ. לו הפרשה הייתה מסתיימת כאן, היינו יכולים לראות בכך אישוס לתחושתנו כי יהושע אכן לא עמד בציפיות כאשר הוא שתק בתחילת העימות.

אולם, במחזור השני חל שינוי ביחס ליהושע:

אָמַר אֲלֵהֶם חַי אֲנִי נְאֻם ה' אִם לֹא פֹאֶשֶׁר דְּבַרְתֶּם בְּאָזְנֵי כֵן אֶעֱשֶׂה לָכֶם. בְּמַדְבַּר הַזֶּה יָפְלוּ פְגַרְיֶכֶם וְכָל פְּקַדְיֶכֶם לְכָל מַסְפָּרְכֶם מִבְּנֵי עֲשָׂרִים שָׁנָה וּמַעְלָה אֲשֶׁר הִלַּנְתֶּם עָלַי. אִם אַתֶּם תָּבֹאוּ אֶל הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁאַתִּי אֶת יְדֵי לְשׁוֹן אֲתֶכֶם בְּהָ כִי אִם כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נֹון...וְהָאֲנָשִׁים אֲשֶׁר שָׁלַח מֹשֶׁה לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ וַיָּשִׁבוּ וַיְלִינוּ עָלָיו אֶת כָּל הָעֵדָה לְהוֹצִיא דְבַר עַל הָאָרֶץ. וַיִּמְתּוּ הָאֲנָשִׁים מוֹצְאֵי דְבַר הָאָרֶץ רָעָה בְּמַגְפָּה לְפָנָי ה'. וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נֹון וְכָלֵב בֶּן יִפְנֶה חַיִּים מִן הָאֲנָשִׁים הָהֵם הַהֵלְכִים לְתוֹר אֶת הָאָרֶץ. (פסוקים כח-לח).

כאן, יהושע וכלב צמודים ללא הפרד: שניהם יחד מוצאים מחוץ לגזרת אי הכניסה לארץ יחד, ושניהם יחד ניצלים מן המגפה שהרגה את המרגלים. נראה, אם כן, כי עמידתו של יהושע ודבריו בשלב המאוחר של המרד הועילו לו. מהו פשר ההבדל בין שני המחזורים? מדוע אומר ה' תחילה כי רק כלב יינצל? לפני שנעסוק בבעיה זו, נתבונן בעוד שני מקומות בהם ישנה התייחסות למעשי יהושע וכלב.

תיאור העונש ומעמד כלב ויהושע בספר דברים

כאשר מספר משה רבנו בספר דברים את סיפור המרגלים, נשמר ההבדל בין כלב ליהושע:

וַיִּשְׁמַע ה' אֶת קוֹל דְּבַרְיֶכֶם וַיִּקְצַף וַיִּשְׁבַּע לֵאמֹר. אִם יִרְאֶה אִישׁ בְּאֲנָשִׁים הָאֵלֶּה הַדּוֹר הַרְעָה אֶת הָאָרֶץ הַטּוֹבָה אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְתֵת לְאַבְתָּיִכֶם. זוֹלַתִּי כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הוּא יִרְאֶנָּה וְלוֹ אַתֶּן אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר דָּרַךְ בָּהּ וּלְבָנָיו יַעַן אֲשֶׁר מָלֵא אַחֲרָי ה'. גַּם בִּי הִתְאַנֵּף ה' בְּגַלְלֶכֶם לֵאמֹר גַּם אֶתֶּה לֹא תָבֹא שָׁם. וַיְהוֹשֶׁעַ בֶּן נֹון הָעֹמֵד לְפָנָי הוּא יִבְאֵר שְׁמָה אֶתוֹ חֶזֶק כִּי הוּא יַחֲלִילֶנָּה אֶת יִשְׂרָאֵל. (דברים א:לד-לח).

בפסוקים אלה ישנה הבחנה ברורה בין כלב לבין יהושע: כלב בלבד איננו נכלל בגזירת המיתה במדבר, ורק לו מובטחת ירושת הארץ, בדומה למחזור העונש הראשון בפרשתנו; יהושע נזכר כאן לא כמי שיצא מכלל עונש חטא המרגלים, אלא כמי שזכה להימלט מן המגזרה מפני היותו מחליפו של משה.

אולם, קשה להבין דברים אלו: אם יהושע אכן נטל חלק בחטא המרגלים - אין הוא ראוי להיות מנהיג העם, אך מאידך - אם יהושע לא חטא, מדוע הכתוב לא מציין זאת במפורש? יתר על כן - בפרשתנו מסופר כי יהושע עמד לצידו של כלב לפחות בשלב השני של הוויכוח, ומדוע משה משמיט זאת בנאומו?

השמטת מעשי יהושע בספר יהושע

וַנִּתְּנָה לָנוּ אָרֶץ אֲשֶׁר הוּא זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. אַךְ בְּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירְאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ כִּי לְחַמְנוּ הֵם סָר צֶלֶם מַעֲלֵיהֶם וְה' אֶתְנֶנּוּ אֶל תִּירְאָם. וַיֹּאמְרוּ כָּל הָעֵדָה לְרָגוּם אֶתֶם בְּאֲבָנִים. (פסוקים ו'-י').

כאן אכן מופיעים כלב ויהושע כאיש אחד, במטרה להתנגד לעצת המרגלים ומרד העם, ויהושע אף מופיע לפני כלב⁴. הם טוענים בלהט בעד הארץ ובעד בטחון בה'. יש להם את היכולת והזכות להתווכח בנוגע לארץ, כיון שבעת המינוי לריגול הארץ הם הופקדו על בחינתה והערכתה; משה ואהרון, לעומת זאת, אינם נוטלים חלק בוויכוח, כיון שהם לא ראו את הארץ.

כלב ויהושע מגלים כאן מנהיגות ואומץ לב מרשימים: ההתנגדות למרגלים ולשאר העם, שרצה לרגמם באבנים, הייתה בוודאי לא קלה. תמונה זו מעצימה את חסרונו של יהושע בשלב הראשון, ומעלה את השאלה מדוע יהושע לא הצטרף אז לכלב, והותיר אותו לבד בזירה. כאמור, את שתיקת משה ואהרון בשלב הראשון ניתן להסביר בכך שהם לא היו בארץ, והם חשבו כי העם ישעה רק למי שהיה בארץ וראה אותה, כל עוד הוויכוח הוא בנוגע לטיב הארץ ולהצלחת כיבושה; בנוסף לכך, ייתכן שהם קיוו כי הלך הרוח הפסימי יחלוף. לעומת זאת, לדברי יהושע, שהיה בארץ וראה אותה, היה יכול להיות משקל כבר בשלב המוקדם של דברי המרגלים; מדוע, אם כן, הוא שתק?

ב. כלב לעומת יהושע בספור העונש

תיאור עונש יהושע וכלב בספר במדבר

נותיר לעת עתה את השאלה פתוחה, ונתבונן בהופעתם של יהושע וכלב בסיפור העונש.

רבים כבר העירו על כך כי מהלך העונש מופיע בשני מחזורים מקבילים אך לא זהים. במחזור הראשון ("ד:יא-כה) ה' פונה אל משה ומודיע לו כי הוא מתכוון לכלות את בני ישראל, אך בזכות תפילת משה הוא מקל בעונשם. במחזור השני ("ד:כו-לח) ניתן העונש מיידית, מידה כנגד מידה על פי חישוב של 'יום לשנה יום לשנה' - בני ישראל ינדדו במדבר ארבעים שנה. כמו כן, במחזור השני נענשים גם המרגלים מיידית, ומתים במגפה.

בנוסף להבדלים אלו, ישנו הבדל נוסף בין המחזורים, ביחס למעמדם של כלב ויהושע.

במחזור הראשון נאמר כך:

כִּי כָּל הָאֲנָשִׁים הָרְאִים אֶת כְּבֹדִי וְאֶת אֶתְתִּי אֲשֶׁר עָשִׂיתִי בְּמִצְרַיִם וּבְמַדְבַּר וַיִּנְסוּ אֹתִי זֶה עֲשֶׂה פְעָמִים וְלֹא שָׁמְעוּ בְּקוֹלִי. אִם יִרְאוּ אֶת הָאָרֶץ אֲשֶׁר נִשְׁבַּעְתִּי לְאַבְתֶּם וְכָל מְנַאֲצֵי לֹא יִרְאוּהָ. וְעַבְדִּי כָּלֵב עֶקֶב הַיְתֵה רוּחַ אַחֲרַת עַמּוֹ וַיִּמְלֵא אַחֲרָי וְהִבִּיאֵתוּ אֵל הָאָרֶץ אֲשֶׁר בָּא שְׁמָה וְזָרְעוּ יוֹרְשָׁנָה. ("ד:כב-כד).

4 עיין רש"י במדבר יב:א ד"ה "ותדבר מרים ואהרון" (הערת העורך).

בגלל שהוא הצטרף לכלב, כיון שפעולותיו של יהושע במרד היו גורם של היותו משרת משה, ולא של נקיטת עמדה עצמאית של מנהיג; מנקודת ראות זו, אכן רק בכלב נתגלתה 'רוח אחרת'.

יהושע וכלב מול משה

עמידתו של יהושע בצילו של משה באה לידי ביטוי במקרים נוספים בתורה:

א. במלחמת עמלק (שמות י"ז:ח-יג) יהושע בוחר אנשים בפקודת משה, ונלחם בעמלק בהצלחה. למרות זאת, התיאור הציורי של התורה אינו מותיר מקום לספק: גבורתו של יהושע בקרב נבעה ממצב ידיו של משה בגבעה; יהושע הצליח להלחם בעמלק רק מפני שידיו של משה היו 'אמונה עד בא השמש'⁶.

ב. בפרשת כי-תשא (שמות ל"ג:ז-יא) התורה מספרת לנו כי יהושע נמצא כל הזמן באוהליו של משה רבנו על מנת לשמשו, ואיננו יוצא ממנו; אפילו כאשר משה יוצא מן האוהל כדי לקבל את פני השכינה, יהושע 'לא ימיש מתוך האהל'⁷.

ג. בסיפור אלדד ומידד (במדבר י"א:כה-כט) מציע יהושע לכלוא את המתנבאים ה'מורדים' (פסוק כח), ומתוך כך אנו למדים על המוטיבציה העיקרית שמניעה אותו. מתגובתו של משה 'המקנא אתה לי, ומי ייתן כל עם ה' נביאים' (פסוק כט), עולה כי יהושע קינא לרבו; משה לעומת זאת, חפץ בקנאות לה' בלבד, ולכן התייחס להתנבאותם בעין יפה.

ד. בתחילת הפרשה מופיעה רשימה של הנשיאים שנבחרו לריגול ("ג:א-טז). בסוף הרשימה התורה מוסיפה לספר לנו כי 'ויקרא משה להושע בן נון יהושע', והוספה זו אינה ברורה - מדוע התורה מציינת זאת דווקא כאן? דומני שהתשובה לכך נעוצה בטיעון שלנו לגבי פעולותיו של יהושע. שמו של האדם מבטא את עצמיותו, ולקריאת השם של יהושע על ידי משה יש השפעה על כך; עובדה זו היא מעין רמז מטרים לעתיד להתרחש בעקבות שליחות המרגלים - יהושע עתיד לעמוד בפני שאר המרגלים דווקא מפני שהוא משרתו של משה, והוא נחלץ להגנת רבו. כידוע, יהושע התמנה להנהגה על ידי כך שמשם סמך עליו את ידיו (במדבר כ"ז:טו-כג), ובכך הוגדרה מנהיגותו של יהושע כהמשך למנהיגותו של משה. כך עולה גם מדבריו של משה רבנו בספר דברים (א:לח) - על משה נגזר שלא להכנס לארץ, אך 'יהושע בן נון העומד לפניך..אותו חזק כי הוא ינחילנה את ישראל', כלומר יהושע יהיה ממשיכו של משה וממלא מקומו.

ואכן, מנהיגותו של יהושע מתוארת בספר יהושע מבחינות רבות כהמשך של מנהיגות משה:

השמטת חלקו של יהושע מן התנגדות למרגלים מוקצנת אף יותר במפגש בין יהושע לבין כלב בספר יהושע:

וַיָּשׁוּ בְּנֵי יְהוָה אֶל יְהוֹשֻׁעַ בְּגִלְגָל וַיֹּאמְרוּ אֵלָיו כָּלֵב בֶּן יִפְנֶה הֲקִנְיָ אֶתְּךָ יְדַעְתָּ אֶת הַדָּבָר אֲשֶׁר דִּבֶּר ה' אֶל מֹשֶׁה אִישׁ הָאֱלֹהִים עַל אֲדֹתַי וְעַל אֲדֹתֶיךָ בְּקִדְשׁ בְּרִנְעָה בֵּן אַרְבָּעִים שָׁנָה אָנֹכִי בְּשִׁלַח מֹשֶׁה עֶבֶד ה' אֶתְּךָ מִקְדָּשׁ בְּרִנְעָה לְרַגֵּל אֶת הָאָרֶץ וְאַשְׁבּ אֹתוֹ דָּבָר כְּאֲשֶׁר עָם לְבָבִי. וְאַחֲרַי אֲשֶׁר עָלוּ עִמִּי הִמְסִיוּ אֶת לֵב הָעָם וְאַנְכִי מִלְּאֲתֵי אַחֲרַי ה' אֱלֹהִים. וַיִּשָּׁבַע מֹשֶׁה בַּיּוֹם הַהוּא לֵאמֹר אִם לֹא הָאָרֶץ אֲשֶׁר דִּרְכָה רָגַלְךָ בָּהּ לְךָ תִּהְיֶה לְנַחֲלָה וּלְבָנֶיךָ עַד עוֹלָם כִּי מִלְּאֲתֵי אַחֲרַי ה' אֱלֹהִים.

(יהושע י"ד:ו-ט).

בדברי כלב אין כלל התייחסות ליהושע, וניתן להבין כי כלב לבדו עמד מול המרגלים, כמו שמשמע מספר דברים ומכמה קטעים של הסיפור בספר במדבר⁵.

ג. יהושע וכלב: שני אבות-טיפוס של מנהיגות

הסבר תגובת יהושע

למרות הקשיים שמעורר הסיפור המובא מפי משה בספר דברים, דומני שהמפתח לפתרון השאלות השונות ששאלנו מצוי דווקא בו.

יהושע זוכה להיכנס לארץ מפני שהוא משרתו הנאמן ולבסוף גם מחליפו של משה רבנו בהנהגה. סמכותו של יהושע - ממשוה - דרכו ואישיותו - גם הם ממנו. לכן אין לצפות מיהושע שיוביל מהלך עצמאי כל עוד משה רבנו בתמונה, בבחינת 'אין תלמיד רשאי להורות הלכה בפני רבו'. אי לכך, כאשר המרגלים הבליטו את הקושי במלחמה עם עמי הארץ, ציפה יהושע לתגובתו של משה רבו ולכן שתק, למרות שהתקומם נגד דברי המרגלים. כלב, לעומת זאת, איננו תלוי במשה, ולכן הוא מגיב על דברי המרגלים כמנהיג העומד על דעתו בזכות עצמו. רק לאחר שמשוה ואהרון נפלו על פניהם יהושע הבין כי משה רואה את דברי העם בחומרה רבה, ומתוך רצון להגן עליו מפני המרד - נחלץ לעזרתו.

כלב מופיע לפנינו בסיפור המרגלים כמנהיג עצמאי, שבטחונו בקב"ה, בכנסת ישראל ובארץ ישראל הם מעבר לכל פקפוק: 'עלה נעלה וירשנו אותה כי יכול נוכל לה'. יהושע, לעומת זאת, איננו מנהיג מכוח עצמו לבד, אלא מכוח רבו; העובדה כי הוא משרתו של משה היא מקור גדולתו ועוצמתו - אבל גם מקור חולשתו. פעילותו במעשה המרגלים היא יותר ביטוי לנאמנות מאשר עצמאות של מנהיג.

התיאור בספר דברים, אפוא, מתאר את מהלך העניינים ברובדם העמוק: יהושע אכן זוכה להיכנס לארץ מפני שהוא משרתו הנאמן - ולבסוף גם מחליפו - של משה רבנו, ולא

6 על פי פסוק יב שם.
7 על פי פסוק יא שם.

5 גם אם נושא תביעתם של בני יהודה הוא כלב, ולכן הם מתמקדים בו, השמטתו של יהושע מאי ההשתתפות בחטא מוגזמת אפילו מבחינה רטורית.

מְעַלְיָהֶם וְהָ אֶתְנוּ אֶל תִּירָאִים. (י"ד:ז:ט).

דברי כלב קצרים מאוד, ומבטאים בטחון בלתי אמצעי שאיננו מצריך שום צידוק חיצוני; אין צורך לומר יותר מאשר 'נוכל לה': 'די לסקפטיזם, די למורכ'לב'; אין בדבריו מטאפיסיקה או מליצות אמוניות. הפער בין תוכן דבריו ואפילו הניגון שלהם לבין אלה שיאמר בהמשך יהושע, גדול. בדברי יהושע וכלב בהמשך, המוטיב המרכזי הוא בטחון בה' ובישועתו. מוטיב זה חוזר שלוש פעמים: 'אם חפץ בנו ה', 'אך בה' אל תמרודו', ו'ה' איתנו אל תיראום'. טענה זו מובנת ביותר בהקשרה הדתי: יהושע טוען כי לא כוחו של העם הוא הנקודה הקובעת, אלא הבטחון בה' ובישועתו. ההשלכה של השאלה כלפי שמיא היא באופן מובהק המשך למנהיגותו של משה רבנו הקובע: "ה' יילחם לכם ואתם תחרישו". תפישתו של משה עומדת על קבלה מלאה של עקרון ההנהגה הניסית המבוססת על בטחון בה' בלבד, ואיננה רואה צורך במנהיגות רציונאלית ופרגמטית. כאשר מספר משה רבנו על חטא המרגלים בנאומו בספר דברים, הוא הדברים שאמר הוא, וחסרים אצלנו :

וְאָמַר אֲלֵכֶם לֹא תַעֲרְצוּן וְלֹא תִירָאוּן מֵהֶם. ה' אֱלוֹקֵיכֶם הֵהָלֵךְ לְפָנֵיכֶם הוּא יִלָּחֵם לְכֶם כָּל־אֲשֶׁר עָשָׂה אֶתְכֶם בְּמִצְרַיִם לְעֵינֵיכֶם. וּבַמִּדְבָּר אֲשֶׁר רָאִיתָ אֲשֶׁר נִשְׁאַף ה' אֱלוֹקֶיךָ כִּאֲשֶׁר יִשָּׂא אִישׁ אֶת בְּנוֹ בְּכָל הַדֶּרֶךְ אֲשֶׁר הִלְכְתֶם עַד בְּאֶזְכְּרֶם עַד הַמָּקוֹם הַזֶּה. וּבַדֶּבַר הַזֶּה אֵינְכֶם מְאָמִינִם בְּה' אֱלוֹקֵיכֶם. הֵהָלֵךְ לְפָנֵיכֶם בְּדֶרֶךְ לְתוֹר לְכֶם מְקוֹם לְחַנְתְּכֶם בְּאֵשׁ לִלְהַ לְרֵאֲתֶכֶם בְּדֶרֶךְ אֲשֶׁר תֵּלְכוּ בָהּ וּבְעֵינֵי יוֹמִים.
(דברים א:כט-לג).

אמונת הבטחון וההנהגה הניסית דומיננטיים כאן עוד יותר; חטא המרגלים מצטייר כאן כחטא של חוסר בטחון וכפיות טובה כלפי ההנהגה הניסית. הרי ה' נושא אתכם כאב הנושא את בנו, ואם כן: מדוע אנו צריכים כוח משלנו? שואל משה. הוא חוזר ומסכם את הניסים שה' עשה לישראל ומדגיש את גדולת ישועתו, והמסקנה העולה מכך היא שטיעון החולשה הצבאית לא רלוונטי⁹.

כלב איננו מתנגד לתפיסת הבטחון הזו - אמנם יהושע מופיע כאן בראש¹⁰, אך הדברים נאמרו גם על ידי יהושע וגם על ידי כלב - אך הוא איננו זקוק להם; הוא סובר בפשטות שאם ה' שלח את העם להכנס לארץ - העם מסוגל לכך, ולא רק על ידי תשועה חיצונית: 'כי יכול נוכל לה' -

ראשית, גילוי המלאך בתחילת דרכו של יהושע (יהושע א:א-ט) מקביל למעמד הסנה אצל משה (שמות ג:א-ד:ז). שנית, ההנהגה הניסית לאורך ספר יהושע כוללת ניסים הדומים לאלה של משה, למשל בקיעת הירדן (יהושע ג:ט-יז), המקבילה לקריעת ים סוף (שמות י"ד:טו-לא). בנוסף לכך, כריתת הברית בירדן (יהושע ד:ב-ט, כ-כד) היא המשך ויישום של ברית ערבות מואב (דברים כ"ז:א-ט, כ"ט:ט-ל:כ). תכלית שליחותו של משה הייתה להביא את העם אל הארץ (עיי'ן שמות ג:ז-ז:ז); אמנם משה רבנו נמנע בסופו של דבר מלסיים את שליחתו, אך מצד שני לא ייתכן שהמשימה תושלם על ידי הנהגה ודרך שונה משל משה: יהושע, ממשיכו של משה וממלא מקומו, נבחר להשלים את תפקידו של משה ולהכניס את העם לארץ. משה רבנו נמשל בחז"ל לאורה של השמש, ויהושע לאור הירח, שמאיר בזכות אור השמש החוזר ממנו⁸: אור הלבנה ימשיך להאיר את אורו של משה, ולהשלים את שליחותו. תגובתו של כלב הייתה אמנם עדיפה מזו של יהושע, בכך שהוא גילה מנהיגות, אך דווקא משום כך אין הוא יכול להחליף את משה; מי שאיננו זקוק למשה כדי להגיב ולגלות מנהיגות, איננו יכול להיות מחליפו. אמנם, מהיבט אחר, ראוי הוא לשכר על התנגדות מוחלטת ואמיצה למרגלים, שכר שיהושע איננו ראוי לו, וזו הסיבה להפרדה ביניהם בשני מחזורי העונש. תגובת כלב ביטאה את כמיהתו לשוב ולהכנס לארץ שהוא דרך בה, ואת בטחונו בכנסת ישראל, בשמה נשלח; שכרו, בהתאם לכך, יהיה שהוא יזכה לרשת את הארץ שבה הוא דרך ולהנחילה לבניו. בהיבט הזה, אין מקום ליהושע לצידי של כלב. אמנם ודאי שיהושע לא היה חלק מעצת המרגלים, ואי אפשר לומר שבגד בה' ובשליחותו, חלילה, ומצד זה הוא וכלב שווים.

ד. כלב ויהושע – שתי עמדות של "בטחון" בה'.
הבטחון בה' ודרך ההנהגה מקורם ואופיים של תגובות כלב ויהושע באים לידי ביטוי גם בפולמוס שלהם עם המרגלים:

יהושע וכלב יחד	כלב
וַיֹּאמְרוּ אֶל כָּל עַדְת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל לֵאמֹר הָאָרֶץ אֲשֶׁר עֲבַרְנוּ בָהּ לְתוֹר אַתָּה טוֹבָה הָאָרֶץ מְאֹד מְאֹד. אִם חָפֵץ בָּנוּ ה' וְהֵבִיא אֶתְנוּ אֶל הָאָרֶץ הַזֹּאת וְנִתְּנָה לָנוּ אָרֶץ אֲשֶׁר הוּא זָבַת חֶלֶב וְדָבָשׁ. אַךְ בְּה' אֵל תִּמְרְדוּ וְאַתֶּם אֵל תִּירָאוּ אֶת עַם הָאָרֶץ כִּי לְחַמְנוּ הֵם סָר צַלְמֵם	וַיְהִי כָּל־בְּלַב אֶת הָעָם אֶל מֹשֶׁה וַיֹּאמֶר עֲלֵה נַעֲלֵה וַיְרַשְׁנוּ אֶתָּה כִּי יָכוֹל נוֹכַל לָהּ. (י"ג:ל).

⁹ יש מרכיב אחד החסר בדברי משה רבנו והופיע אצל יהושע וכלב: "הארץ אשר עברנו בה לתור אותה טובה הארץ מאד מאד". כאמור למעלה: כיוון שהמנדט על הערכת הארץ נמסר למרגלים, אין לדברי משה תוקף בהיבט הזה. עיקר דבריו נסובים על הקונספציה האמונית השגויה שמתוכה נובע החטא.

שאמר יהושוע בסוף, יכול היה גם לומר בהתחלה, ומדוע לא נשמע קולו?
העם עולב ביהושוע, הוא קורא לו "ראש קטוע" כלומר: מנהיג ללא המשך. ודאי, העם צודק. לא במקרה ליהושוע אין בנים, שהרי אין הוא ראש שושלת אלא סוף שושלת, שראשיתה במשה. זו שושלת רוחנית, שהוא מסיים אותה. אגב, גם בחב"ד פירשו כך את ערירותו של האדמו"ר האחרון: מי שאין לו בנים זה מפני שבאמת, במימד המהותי אין לו המשך. אמנם החב"דניקים נתנו לעובדה זו פירוש "משיחי" ובני ישראל התייחסו לשיטת ההנהגה. מה אתה אומר לנו יהושוע? שה' איתנו, שיקרו לנו ניסים? זו מנהיגות חסרת אחריות. רק מנהיג שאין לו בנים מוכן להמר הימורים כאלה... ואפילו אם אתה צודק לשעה, מה יהיה אחרי שאתה וגם אנחנו נמות, האם גם בנינו יוכלו להתקיים ללא מנהיגות רציונאלית ופרגמטית ועל בסיס ציפיה לישועת ה' ותו לא? אתה שאין לך בנים אינך מודאג, שהרי האופק של הנהגתך זמני, אולם אנו שואלים איזה דפוס רוחני של מנהיגות הוא הראוי באופן קבוע?
אני רוצה לומר בזהירות, שטענת העם הזו יש בה יותר מקורטוב של אמת, ושתיקתו של יהושוע יש לראות בה פינוי מקום ובמה להנהגת כלב. רק מנהיגות מהטיפוס הכליבי תוכל להתקיים לדורות.

ה. כלב ויהושוע כמייצגים את מלכויות יהודה ויוסף

הארכנו בדברינו עד כה, ולכן נתייחס לנקודה הבאה בקיצור וברמז.
ניתן לקרוא את המפגש בין שני אבות הטיפוס של ההנהגה - כלב ויהושוע - בתוך הקשר רחב יותר: יהושוע הוא מנהיג מזרע אפרים ויוסף, וכלב הוא מנהיג מזרע יהודה ומאבות בית דוד¹⁴. כמו בכל מפגש בין שני בתי אב אלה, המנהיגות של אפרים ויוסף קודמת לזו של דוד. כך בספר בראשית, כך לעתיד לבוא בבוא משיח בן יוסף לפני משיח בן דוד, וכך בכניסה לארץ - בתחילה תקום מנהיגותו של יהושוע מבית יוסף, ואחר כך תקום מנהיגותו של דוד. התקופה שביניהם היא, כידוע, תקופת מעבר, ולא הייתה בה מנהיגות ראויה לשמה.
לענ"ד יש קשר עמוק בין ההנהגה ה"יוספית" הזמנית לזו של יהושוע ולהיפך, בין ההנהגה ה"יהודאית" הנצחית לזו של כלב. קשר זה אני משאיר כאן למחשבה.

'אנחנו בעצמנו', ולא רק על ידי נס¹¹. הבטחון שלו הוא בטחון בלתי אמצעי - אימננטי.. בטחון שאם הננו כאן, וה' בחר בנו ושלח אותנו - אז כנראה קיימים בנו הכוחות. לאמור: זהו בטחון בכוח שיש לנו בתוכנו, ולא בכוח שיושיע אותנו מבחוץ. ודוק: "כי יכול נוכל לה" - אנחנו מאיתנו ובנו היא. לא לנס אנו מצפים.

יש זיקה ישירה בין אופייה של המנהיגות לבין תפישת הבטחון המשתקפת בדבריהם של יהושוע וכלב. כשם שהבטחון של כלב איננו זקוק לאישור ולתמיכה, כך גם הנהגתו - הוא איננו מחפש הצדקה לפעולותיו, ופועל מיד, מתוך האמת הרוחנית המופנמת בו. וליהפך - אצל יהושוע: בטחונו של יהושוע מופנה כלפי ישועת ה' והשגחתו, וגם מנהיגותו מצפה לאישור חיצוני, ולכן יהושוע לא יפעל ללא משה.

ההנהגה לדורות

משמעות הבחירה ביהושוע כממשיכו של משה היא בחירה במנהיגות שכוחה העיקרי הוא בנאמנותה למקורה, ובהנהגה שהיסוד העיקרי שלה הוא בטחון בה' ובישועתו. מבחינה זו, מהווה השלב הראשון של הכניסה לארץ, בהנהגת יהושוע, המשך להנהגת משה במדבר.
אולם, אין המשך למנהיגותו של יהושוע, כפי שביטא זאת המדרש בחריפות:

אמר רבא שהסיתן בדברים - פתח יהושוע קא משתעי, אמרו ליה 'ריש קטיעא ימלל?'¹².

פירוש, לפי שלא היה לו בן, היו קורין אותו 'ריש קטיעא'. ומנין שלא היה לו בן? שכך כתוב בדברי הימים¹³ (דברי הימים א', ז:כח) 'נון בנו יהושוע בנו', וביהושוע ואילך אינו מונה. אמרו לו: 'מה לך לדבר? אינך חושש אם תחיה או תמות, אין לך בנים ולא בנות; אלא, הם מתפחדים על נשיהם ועל טפיהם', ומיד השתיקוהו.

(פסיקתא זוטרתא [לקח טוב] במדבר, פרשת שלח לך, דף קו עמוד ב).
רבא מסביר שיהושוע אמנם ניסה לפתוח בדברים כבר בשלב הראשון, אך העם השתיק אותו ואנו שומעים רק את דברי כלב. האם רק ערמומיותו של כלב עמדה לו, כפי שנראה מהמשך הפסיקתא, או שההבדל בין יהושוע לכלב קשור גם בתוכן? ובכלל, מנין לרבא שפתח יהושוע בדברים והשתיקוהו?

פעמים רבות מדרשי חז"ל אינם מתארים את מה שהיה, אלא את מה שראוי היה שיהיה. רבא שואל את עצמו: מה

10 עיין הערה 4.

11 על מידת הבטחון המיוחדת הזו הרחבנו בסעיף האחרון של השיעור.

12 יהושוע ינסה להתחיל לדבר, אך העם השתיקו ואמר לו 'ראש קטוע ידבר?'.

13 בתיאור תולדות בני אפרים.

14 קביעה זו תלויה בהבנת הכתוב בדברי הימים, א', ב:ט-מו, שם מופיעים מספר אנשים בשם כלב.

1. להעמקה - על תפיסת הבטחון

הצגנו בשיעור שתי עמדות ביחס לבטחון הראוי. ברצוני להעמיק מעט בעמדת כלב בעזרת אחד הסיפורים של ר' נחמן, 'מעשה מבטחון'¹⁵.

ר' נחמן מספר על יהודי שכשרונו הוא לתקן דברים מקולקלים והמשמעות הרוחנית שלתכונה זו היא כי אותו אדם יודע להפוך את החסרונות שבמציאות לברכה. תכונה זו, של ראיית החסרון לא כמחסום או הפרעה, אלא להיפך - כאפשרות מבורכת, מאפשרת לאותו יהודי להסתדר במציאות אבסורדית שבה לכאורה הכל חסום בפניו, והגורל, מנוקדת ראותו, משטה בו.

האבסורד בסיפור הוא תוצאה של החלטת המלך לבדוק האם יש מאושר ושמוח ממנו בכל הממלכה. המלך מוצא שאותו יהודי שמח מידי ערב, והוא חוסם את מקורות פרנסתו כדי לבדוק האם השמחה היא פנימית או תלויה בדבר. כל אדם אחר היה נופל לייאוש אם מידי יום היה נחסם מקור פרנסה אחר שלו, אך אותו יהודי מצליח בכל פעם מחדש להסתדר, מפני שכל חסימה או מניעה יוצרת לפי תפישתו הזדמנות חדשה.

זהו המובן הראשון של היותו של יהודי זה 'בעל בטחון' - הוא בטוח לחלוטין שהמציאות מזמנת לו ברכה, גם כשאין זה נראה כך, ובטחון זה מאפשר לו לפתוח בכל פעם שער חדש של פרנסה ושמחה.

השלכה נוספת של תפיסה זו היא שחרור מדאגות: הידיעה שלכל יום יש ברכה משלו משחררת את 'בעל הבטחון' מהלחץ והמתח הבורגניים של דאגה לעתיד, יציבות, קביעות, פנסיה וכדומה; הוא יכול לשמוח לגמרי בלילה, משום שאין לו שום דאגה לגבי מחר בבוקר, וממילא הוא מצוי בחרות גמורה מן המציאות.

אולם, תכונות אלו של בעל הבטחון אינן עומדות לו כאשר נסגרו כל השערים: גיבור סיפורנו נתמנה חייל בחילו של המלך כאשר לא נשאר לו מקור פרנסה אחר, וכשמנע המלך את תשלום משכורתו משכן הוא את חרבו שקיבל כחייל, והחליפה בחתיכת עץ; המלך ידע על כך, וציווה עליו להרוג בחרבו נידון למוות, כדי לראות כיצד הוא יגיב במצב זה, בו כל סגולותיו המיוחדות, לכאורה, לא יועילו.

בשלב זה מכין לנו ר' נחמן הפתעה רבת. אנחנו מצפים מ'בעל הבטחון' שברגע של משבר קשה הוא יתפלל לה' כדי שיושיעו. 'בעל הבטחון' אכן מתפלל, אך רק למראית עין: הוא מבקש בקול רם מן הקב"ה שאם אותו הנידון למוות זכאי - החרב תהפוך החרב לעץ, ואכן, הוא שולף את חרבו מנדנה ומתברר שהיא עשוית עץ. סופו של הסיפור הוא ש'נעשה שם צחוק גדול' ונאה היה הדבר בעיני המלך ופטרו לשלום.

ר' נחמן בוחר לסיים את הסיפור באופן קומי: התפילה איננה תפילה והנס אינו נס; רק תושייתו וחוש ההומור של אותו 'בעל בטחון' הצילוהו מן הגזירה. מדוע בוחר ר' נחמן

לסיים סיפור שנושאו בטחון בהלצה על בטחון? מה התכוון ר' נחמן ללמדנו? האם הוא לועג לתפילה או לנס?

דומני, כי המסקנה היא שהמרכיב הקומי בסיפור הוא ביטוי למדרגת הבטחון הגבוהה ביותר: 'בעל הבטחון' של ר' נחמן בוטח בטחון פנימי השופע ממנו, ומאפשר לו לפעול בשחרור וללא דאגה בכל מצב. הבטחון העצמי והבטחון במציאות שאפשרו לו למצוא פרנסה בכל יום מחדש, ללא דאגה, הם מקור כוחו. 'בעל בטחון' אמיתי יודע שהפתרון למשבר ולסיבוך מצויים כבר בתוך המציאות, ושיש בכוחו לפתור אותם. האומץ להמר על בדיחה במצב שבו הוא נמצא, מוכיח שיהודי זה מאמין לגמרי בנוכחות האלוקית בכל מעשה ודיבור שלו: אם ה' זימן אותי לכאן, עם חרב מעץ, הרי הפתרון טמון כבר במצב הנוכחי. אותו בטחון מיניח וביה, בטחון 'אימננטי', הוא הבטחון שמקרין כלב. אין צורך בנס של ממש. יש צורך באמונה שמי שאנחנו, והמקום שבו אנו נמצאים - אינם במקרה, ואם ה' זימן לנו את הסיטואציה הזו, אז ודאי יש בכוחנו לצאת ממנה, ולהתברך ממנה.

הבטחון הקלאסי של תפילה וציפייה לנס הוא מדרגה פשוטה ובסיסית ואיננו אידיאל הבטחון, מפני שהוא מניח את המציאות הנוכחית כחסרה, וקובע שרק בכוחה של התערבות אלוקית חריגה ניתן להתיר את הסבך. זוהי דרכו של יהושע, האומר 'זה' איתנו אל תיראום'.

כמו בתורה, גם בקיום הדתי יש מקום לדרכו של יהושע - אך לזמן קצוב בלבד. מדרגת הבטחון הגבוהה היא זו שמוצאת את האלוקות בתוך האדם ובתוך המציאות כפי שהיא לפנינו; הברכה והישועה כבר כאן - אם יאמין האדם בכך ויבטח בכוח ובכשרון האישי שנתברך בו. האדם ו/או העם אינם בטלים מפני ההנהגה האלוהית אלא מתעלים על ידי בטחונם תוך שהם מגלים את הטמון בהם.

* ..... *
 * כל הזכויות שמורות לישיבת הר עציון, תשס"ו *
 * עורך: אייל קסנר *
 * ..... *
 * בית המדרש הוירטואלי שליד ישיבת הר עציון *
 * האתר בעברית: <http://www.etzion.org.il/vbm> *
 * האתר באנגלית: <http://www.vbm-torah.org> *
 * *
 * משרדי בית המדרש הוירטואלי: 02-9937300 שלוחה 5 *
 * דואר: office@etzion.org.il *
 * ..... *

¹⁵ מי שאיננו מכיר את הסיפור יכול למצואו בסוף הספר 'סיפורי מעשיות' של ר' נחמן (בחלק מהמהדורות).